

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ

Влада СВЄЧАРЕВСЬКА

Copyright © 2012

Актуальність дослідження. Сучасний стан розвитку українського суспільства вимагає підвищеної відповідальності як на колективному рівні, так і на індивідуальному. Це означає, що керівники і виконавці усіх рівнів суспільного виробництва мають нести персональну відповідальність за прийняті рішення, якість виконуваної роботи, повсякденні вчинки. Особлива важливість проблематики відповідальності стосується сфери освіти, причому як професійно організованої, так і сімейної, родинної: виховати відповідальну особистість можуть лише громадянськи відповідальні батьки і педагоги.

Аналіз останніх досліджень із піднятої проблеми. Теоретико-аналітичний формат пропонованої розвідки змістовно ґрунтується на концепціях: психологічної відповідальності К. Муздибаєва, відповідальної поведінки М.В. Савчина, особистісної відповідальності О.Є. Гуменюк, а також на принципі відповідальності Г. Йонаса.

Метою статті є висвітлити основні акценти психологічного пізнання особистісної відповідальності на сучасному етапі розвитку соціогуманітарної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші намагання стосовно осмислення проблеми відповідальності здійснювалися ще античними філософами (Платон, Аристотель). Вони тлумачили відповідальність як форму взаємозв'язку особи та суспільства. При цьому ними досліджувалися історичні аспекти її виникнення, а також співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в даному феномені [10, с. 49].

Відмітимо, що ретроспективний вектор думки стародавніх римлян, котрий успадкований свого часу католицизмом і протистанством, був зорієнтований на Бога як на адресата відповідальності, якому протидіє людина [4]. Сьогодні у теологічному підході життя розглядається як благість і тому проблема відповідальності прирівнюється до виконання своєї жит-

тєвої місії та морального ставлення не до того, за кого несемо відповідальність, а перед ким вона утверджується чи виявляється. Останній підхід близький до поглядів Лютера, котрий вважав, що саме батьки відповідають перед Богом за долю дітей.

М. Брокман, вказуючи на диференційовані засади відповідальності, розрізняє *релігійну, гносеологічну та етичну її різновиди* [див. 2]. Відомо, що кожна певною мірою відмежована від іншої, але водночас знаходиться у єдності зі всіма. Коли людина відчуває страх чи смерть, то актуалізується *релігійна диференціація*, де відбувається поєднання людини і Бога. Водночас засадами *етичної диференціації* є її взаємозв'язок із суспільством. Однак регуляція відношень між ними, як відомо, організовується через закони, принципи, норми тощо. Так формуються стосунки, де одна людина стає відповідальною за іншу, а відтак виникають певні елементи взаємовідносин диференційованого буття: “я відповідаю за когось, перед третім” (М. Брокман).

Отож етична диференціація – це самовідповідальність, а релігійна взаємопов'язана із Біблійними заповідями, совістю людини. Зрозуміло, що коли остання відмежовується від відповідального збереження світу та гармонійного життя у ньому, відділившись од Бога, джерела життя, то зникають орієнтири релігійної відповідальності. Актуалізація в собі останньої – це вивільнення від страху через любов, а відтак збереження Божих заповідей. Якщо людина “знімає із себе відповідальність, то проблема не зникає” [4], а залишається у світі та її хтось відповідальний “бере на свої плечі” і “несе” як власний хрест. Натомість *гносеологічна диференціація* виникає у процесі пізнавального ставлення особи до світу, взаємодії у системі “людина – людина”.

У зв'язку із з'явою у людей відповідальності у суспільстві формується юридичний світогляд. Саме у цей час виникає класична

концепція відповідальності. Суб'єкт дії чи вчинку несе дхарму (синонім слова “відповідальність”, за С. Браун [1, с. 153]) перед суспільством за її наслідки, а тому має передбачати наслідки своїх учинків.

Відомо, що неklasична концепція відповідальності розглядає людину в такому часопросторі, який наповнений випадковостями, невизначеністю, ризиком тощо. У зв'язку з цим створюється надпроблемна ситуація, у якій відмова від відповідальності неминуче спричиняє дисгармонію, конфлікт та ін. Однак у такій взаємодії вже важко виокремити відповідальність окремої людини. Некласична концепція дхарми приймає за основу таке формулювання: “Зумійте виокремити відповідальність кожного й урахуйте її”. За результатами такого врахування стане ясно, якою мірою треба винагороджувати або ж покарати людину [4].

Зазначимо, що “категорія “відповідальність” у загальнонауковому розумінні ґрунтується на філософському вченні про соціальну зумовленість поведінки усупільненого індивіда, про його зв'язок зі *свободою й необхідністю* як передумову реалізації особистістю функцій суб'єкта оновлення світу. Вихідним пунктом визначення міри відповідальності у загальнофілософському аспекті в усі епохи було вирішення питання про співвідношення свободи і необхідності” [9, с. 47].

Водночас “розуміння відповідальності лише як узятих особистістю на себе зобов'язань чи дисциплінованості не розкриває всієї її глибинної психологічної суті” [8, с. 7]. Вагомим поступом під час розробки “...проблеми відповідальності було вчення І. Канта про внутрішнє ставлення до обов'язку, згідно з яким індивід підкоряє свою волю зовнішній необхідності, приймаючи останню як внутрішній моральний закон. За вченим, моральні правила – універсальні. Ця думка знайшла підтвердження у знаменитому категоричному імперативі: “вчиняй так, щоб це стало всезагальним законом”. Однак дане положення підлягало критиці на тій основі, що ця вимога є нереальною, оскільки людина живе в суспільстві, а її поведінка визначається взаємодією суб'єктивного та об'єктивного, одиничного й загального. Тому виникає проблема внутрішньої узгодженості моральної поведінки” [9, с. 47].

А. Шопенгауер у своїх працях вирішував питання про те, як пов'язані між собою свобода, відповідальність, бажання та різні рівні мотивації (“треба-можу-бажаю”, “бажаю-

можу-буду”) [6, с. 56]. Дослідник переконалий, що людина усвідомлює свою свободу через відповідальність. Крім того, він вважав, що наявне в нашій свідомості почуття відповідальності за те, що ми робимо, ґрунтується на упевненості у тому, що ми самі – ініціатори наших дій. Людина відчуває себе відповідальною також за свій характер. Адже свобода міститься не в окремих вчинках, а саме в її характері [6, с. 59]. Свого часу ця теза була однією з основних аксіом етики відповідальності Аристотеля.

В екзистенційній психології досліджувався взаємозв'язок свободи і відповідальності. Остання органічно пов'язана зі свободою прийняття рішень, вибором цілей та способів, із методами і стильовими інваріантами її досягнення. Так, К'еркегор говорив, що лише право вибору уможливорює індивіду жити справді прекрасно, дає змогу врятувати себе і свою душу, віднайти мир і легкість [9, с. 47].

Представник католицького екзистенціалізму Г. Марсель пише, що людина відповідальна за своє життя. Водночас він пов'язував свободу з Божою благодаттю. Коли люди розуміють свободу як прагнення перетворювати світ відповідно до своїх сподівань, то це, принаймні, – божевільня, народжене сатаністською гордістю. Бути вільним означає розпоряджатися собою або віддати себе в рабство пристрастей, або ж належати Богу [7, с. 166].

Зауважимо, що Е. Фромм, В. Франкл розглядають усвідомлення сенсу, відповідальності за свої бажання і дії як умову досягнення свободи [6, с. 118]. Перший стверджував, що під час пошуку і реалізації ціннісної настанови людина відповідальна перед самою собою (а релігійні люди – і перед Богом), тому що усвідомлює, що життя рано чи пізно завершиться, а можливості, які воно надає, короткотривалі. Свободу не слід “змішувати” зі свавіллям. Свобода може переродитися у просте свавілля, якщо вона не проживається суб'єктом відповідально [6, с. 132].

Однак Б. Скіннер, засновник бігевіоризму, заперечує як особистість, свідомість, так і відповідальність, оскільки вважає, що поведінка людини закономірна. Тому всі ці теоретичні конструкції знаходяться в абсолютній залежності від минулого досвіду, а свободи як такої не існує [див. 6, с. 117, 126]. Такій позиції опонує Р. Мей та називає її догматичною, коріння якої наявні у людських тривогах, страхах тощо [6, с. 126]. Водночас людське

усвідомлення, рефлексія життя, спроможність створювати паузу, збільшує багатомірність буття та служить джерелом самоствердження, відповідальності і дає свободу, котра “пропорційна цій відповідальності” [6, с. 133]. Натомість Е. Фромм зазначав, що “слово “відповідальність” втратило свій початковий зміст і використовується як синонім обов’язку. Обов’язок – поняття із царини несвободи, тоді як відповідальність – поняття із сфери свободи. Бути “відповідальним” – значить бути вільним і готовим відповісти за свої дії та вчинки” [8, с. 7].

Отже, свобода і відповідальність спричиняють одна одну внутрішніми і зовнішніми бажаннями. Тому перша для другої – це мотиваційний чинник і спосіб її реалізації. Водночас відповідальність для свободи – вагома основа для гармонійної життєдіяльності кожної особистості.

Г. Олпорт розглядає особистість як певну систему (ядром якої є людське “Я”), що прагне до самоактуалізації, розвитку своїх здібностей упродовж життя. Особистісне зростання людини розглядається ним як активний цикл становлення, у котрому вона бере на себе відповідальність за проектування процесу власного повсякдення. Оскільки людина володіє свідомістю, – пише вчений, – то вона спроможна рефлексувати, а отже й вибирати шлях вчинання. Відтак мислення і рефлексія у теорії Г. Олпорта позначені як умова досягнення свободи та відповідальності.

Знання, свободу і відповідальність Т. Тулку у цікавій праці “Пізнання свободи: час змінюватися” визначає як провідні людські цінності, вагомими чинниками її особистісного зростання та успішності у повсякденні. Відомо, що можливості людини не обмежені, тому кожна, завдяки безмежній свободі думок та дій, може досягнути щастя й успіху. Аналізуючи принципи східної філософії, Т. Тулку наголошує, що умовами досягнення свободи є бажання і спроможність людини здолати встановлені штампи, прагнення змінюватися, орієнтація на пізнання знань тощо. Згідно з його поглядом, знання, свобода і відповідальність взаємоканонізуються: “...знання надає значущість свободі, а наша відповідальність зростає за умови відкриття нового знання. Свобода дає змогу підключати всі наші ресурси для пізнання, дає простір і можливість для дій” [6, с. 141–142].

З погляду цільової природи поведінки людини, Дж. Рейчлек у книзі “Дослідження свободи бажання і відповідальності” вивчає

зазначений взаємозв’язок. При цьому бажання розглядається як цільовий конструкт, цільова поведінка. Дослідник стверджує, що бути вільним – це означає жити без примусу, прийнятно ставитися до альтернатив, відкрито зустрічатися з проблемами тощо. Адже людина вільна тією мірою, якою здатна упорядкувати причини й детермінанти власної програми дій. Відтак “свобода бажання і психічний детермінізм – це дві сторони однієї медалі”.

Отож упевнені люди, які спроможні до самодетермінації, а також є відповідальними, чітко обґрунтовують свої проблеми, свідомо роблять правильні кроки у напрямку їх розв’язання, можуть керувати своїми емоціями й реалізують істинну свободу та здатні зрозуміти довкілля. Їхня відповідальність – це визнання власної ролі в установленні засновків поведінки [6, с. 143], а свобода уможливується через взаємозв’язок процесів свідомості і діяльності у такій наступності: бажання – цілі – відповідальність. Інакше кажучи, якщо людина здатна усвідомити причини своїх дій і у підсумку цього бере на себе відповідальність, то спроможна адекватно перекоструювати і змінити цільові програми теперішнього і майбутнього не тільки у своїх бажаннях, а й у діях [6, с. 143]. З позицій аксіологічного підходу вільна особистість не тільки оволодіває суспільними нормами і цінностями, але є водночас відповідальним автором власного морального світу, своїх вершинних досягнень у психокультурному розвитку.

Згідно з концепцією локусу контролю Дж. Роттера, люди є активними учасниками повсякденних подій, які впливають на перебіг їхнього життя. Локус контролю – це схильність особи приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім силам (екстернальний локус контролю), або особистісним здібностям і зусиллям (інтернальний) [6, с. 136]. Інтернали – впевнені у собі, наполегливі у досягненні цілей, схильні до само-рефлексії, вірять у те, що вдачі і невдачі визначаються їх особистими діями і здібностями (внутрішніми факторами); екстернали, навпаки виявляють невпевненість у своїх здібностях, конформність, вважають, що їхній успіх і невдачі регулюються зовнішніми факторами, більше підлягають соціальному контролю, ніж інтернали, які переважно незалежні від думок інших [10, с. 52]. Той чи той локус контролю характеризується стійкими особливостями особистості, що формується у процесі

її соціалізації під дією як зовнішніх обставин життя, так і внутрішніх умов самореалізування.

У психологічній концепції свободи людини С.Л. Рубінштейн досліджував цей феномен у єдності найсуттєвіших його формовиявів: а) свободи як самовизначення людини у життєвій ситуації; б) внутрішньої свободи, яку вона обстоює в умовах суспільного життя; в) діалектики свободи і відповідальності. Загалом у нього свобода – це внутрішня характеристика суб'єкта, що виявляє свою суть у його взаємодії зі світом у ситуаціях пізнання, відстоювання себе за умов зовнішнього тиску. Тому суб'єкт життєдіяльності не замикається у своєму Я, а пізнає світ, і далі, пізнаючи й рефлексуючи, виходить за межі ситуацій, активно та творчо взаємодіє зі світом, себто змінює навколишню дійсність і самого себе [6, с. 158]. Звідси узагальнення: свобода людини – це її здатність “...самій визначати лінію своєї поведінки, відкинувши всі рішення, несумісні з нею”, де самовизначення припускає відповідальність за себе та інших осіб, з якими вона взаємодіє [6, с. 159]. Отож людина у цій теорії – не пасивна ланка у системі впливу на неї зовнішніх факторів, а суб'єкт активності – особистість, котра чинить діяння і на зовнішній світ, і на себе. Вона розуміється як активна, творча, самостійна, свідома, відповідальна, а тому мислить, розвивається, вдосконалюється.

Розвиток суб'єкта життєдіяльності П. Жане розуміє як поступальне утворення складних особистісних структур – персонажа, “Я” суб'єктивності, індивідуальності, які формуються у відповідь на потребу вдосконалювати соціальні відношення цього суб'єкта із суспільством, з іншими особами. На противагу терміна “роль” використовується термін “персонаж”. Персонаж як даність виникає тільки тоді, коли зовнішні вимоги повсякдення стають внутрішніми вимогами його самого як суб'єкта ініціативної поведінки, яка здійснюється без зовнішнього виклику [7, с. 186–187]. Вища ступінь розвитку особистості – це індивідуальність, котра характеризується зрілим відчуттям персональної відповідальності, оригінальності та наявністю прогресивних внутрішніх тенденцій, що розуміються як прагнення особи співпрацювати із суспільними структурами.

Очевидно, що особистісна відповідальність має свою мету, засіб та значення. Так, за В. Віндельбандом, існує правова відповідальність, яку утворює синтез двох елементарних форм

відповідальності – виконання людиною правового мінімуму чи норми, дотримання якої держава вимагає від своїх громадян, та слідування загальноприйнятим моральним канонам, що є передумовою формування моральної особистості. Науковець уводить поняття “право відповідальності”, зміст якого сутнісно полягає в тому, щоб актуалізувати особистий ресурс відповідальності в напрямку дотримання моральних норм [3]. Причому кожна норма має певну суспільну цінність, тому відповідальність характеризується багатоступеневістю, котра, на жаль, ще потребує детального аналізу та ґрунтовного психологічного вивчення.

В. Віндельбанд виділяє самовідповідальність совісті як окрему форму відповідальності, що дозволяє людині пізнавати себе на рівні особистості. Вона є відображенням її власної моральної та релігійної свідомості, “найпіднесенішою формою покладання відповідальності”, внутрішньо розгортається у двох напрямках – як покарання чи винагороди, що, незважаючи на протилежний психологічний ефект, мають спрямованість у майбутнє. Так особиста моральна винагорода діє як стимул і чинник подальшого самовдосконалення, а моральне покарання вимагає перетворення психодуховного узмістовлення внутрішнього світу людини. Важливим є те, що в обох випадках ці процеси – позитивна і негативна форми покладання відповідальності – стимулюють розвиток позитивних особистісних якостей, які сприяють моральній зрілості та різнобічній соціальній розвиненості кожної особи, задіяної у динамічний формат життєповсякдення.

Значного поширення проблема обґрунтування відповідальності як найголовнішої цінності технократичної цивілізації набула у працях німецько-американського філософа Г. Йонаса та його наукової школи [див. 5]. Тут відповідальність – категорія, що як світоглядна універсалія спрямована в майбутнє та проголошена найвищою моральною цінністю ХХІ століття, в контексті найбільших досягнень науки й техніки у системному форматі “людина – техніка – технологічна цивілізація”. До того ж сама відповідальність, пронизуючи всі сфери життя – від особистої до політичної, це завжди надскладне психосоціальне явище. Тому у її визначенні потрібно враховувати дію принаймні двох чинників, які доповнюють один одного і є інтегруючими складовими етики: а) об'єктивний, що центрується на розумі, і

б) суб'єктивний, пов'язаний із людськими почуттями [5, с.133]. Г. Йонас виокремлює різні типи відповідальності, які найбільшою мірою поширені в суспільстві, а саме природну і штучну (договірну), горизонтальну та вертикальну, легальну та моральну, відповідальність “за когось чи щось” та “перед кимось чи чимось”.

Передусім відповідальність поділяється на природну та штучну залежно від фактора, який викликає її спричинення: перша виникає природним шляхом, є безперечна, постійна та незалежна від попередньої згоди (наприклад, батьківська відповідальність); друга визначається змістом, попередньою домовленістю, часом, завданням, дорученням, компетенцією (скажімо, професійні обов'язки держслужбовця), тому вона містить у собі елемент чи люфт вибору, від якого можна відмовитися чи відтермінувати виконання справи. Яскравий приклад “вертикальної” відповідальності – піклування батьків за дітей, яка за своїм суб'єктивним впливом є всеосяжною, тобто поширюється на все, що потребує підтримки, догляду, виховання.

Легальна, тобто зовнішня, – це відповідальність, яка встановлена на рівні закону, а моральна, навпаки, є суто внутрішньою, тому що пов'язана із почуттями (відчуття провини, покаяння, готовність до спокутування гріха тощо), які супроводжують суб'єкта учинку. В обох випадках відповідальність пов'язується зі скоєним учинком і зумовлює відповідальну дію, спричинену або зовні, або зсередини індивідуального Я. Водночас зрозуміло, що стосунки між людьми повинні мати моральне підґрунтя, тобто базуватися на моральній, а не на легальній відповідальності. Тут простежується паралель із Е. Фроммом, коли той говорив про відповідальність та обов'язок. Те, що Г. Йонас називає моральною та легальною різновидами відповідальності, за Е. Фроммом, є авторитарною та гуманістичною совістю.

Загалом термін “відповідальність” (Verantwortung) має в німецькій мові два взаємопов'язаних значення (те ж саме наявне і в українській): відповідальність “за” щось чи когось та відповідальність “перед” кимось. Перше передбачає взяті людиною зобов'язання за власні вчинки, наслідки своєї діяльності, відповідальність за когось, задля чогось; друге – перед кимось – рідними, іншими людьми, суспільством, Богом. Для Г. Йонаса відповідальність “за” є більш важливою порівняно з

відповідальністю “перед”, адже її архетип глибинно полягає у відповідальності за дитину, яка не може відстоювати та захищати власні права. Іншими словами, безпомічна дитина – архетип суцього, де перетинаються буття й належність: дитина повинна бути завдяки відповідальності дорослого. Тому Г. Йонас звертається до відповідальності, яка спричинена не формальним законом, а цим найвищим благородним почуттям [5, с. 383].

Інші два типи відповідальності – батьківська та політична (державна) – заслуговують окремого розгляду та аналізу. Перша становить першоджерело всіх формовиявів відповідальності [5, с. 157], друга – своєрідну вершину моральної свідомості і самосвідомості людини. Обидва названі типи інтегрують у своєму змістовому обсязі всі можливі види та прояви людської відповідальності. Існують три основні елементи, які, на думку Г. Йонаса, не лише розкривають зміст, спільність і відмінність батьківської та політичної відповідальностей, а й узагальнюють спільне стосовно досягнення благополуччя усупільненого індивіда – всеосяжність, безперервність, майбутнє. Так, всеосяжність обов'язків, виявляючись через обидва названих типи відповідальності, розповсюджуються на все об'єкт-суб'єктне упредметнення повсякденної життєдіяльності людини, охоплює сферу її потреб та інтересів від буденних до найвищих. Так, батьки несуть відповідальність за дитину, яка є предметом їхнього тотального піклування. Спочатку – це відповідальність за її фізичний розвиток і життєвий тонус, потім – за соціальне нарощування усіх здібностей дитини, далі – її виховання, у тому числі моральне, духовне. У будь-якому разі ця відповідальність змістовно центрована на життєактивності дитини як цілого (als Ganzes), піклуванні про її благо, котре уможливорює щастя бути “тут і тепер”. У цьому, власне, й полягає спільність батьківської та політичної формотипів відповідальності. Цікавим, скажімо, є такий факт: в давнину володаря країни називали “Цар-батьчко”, нині ж, державний діяч, політик, президент держави, уряд під час свого правління у своїх домінантних намірах підпорядковуються одній спільній меті – всеосяжній відповідальності за благо свого народу, тобто просякнуті піклуванням про загальне суспільне благополуччя [5, с. 156–158].

Не лише Г. Йонас, а й інші дослідники, важливу роль у формуванні відповідальності

особистості відводять вихованню. Через виховання дитина входить у суспільство, світ інших людей, знайомиться з довіллям, а її життя з дитинства виходить за межі суто родинних стосунків. Спочатку вона засвоює мову, потім суспільні цінності, норми, правила поведінки, й у такий спосіб стає повноцінним членом більшої спільноти – організації, етносу, нації. Сфера приватного життя вже починає охоплювати й громадське, загальносуспільне. Національно свідомий громадянин – мета виховання, котра досягається спільними зусиллями держави і сім'ї, родини з їх батьківською відповідальністю. Це означає, що держава відповідає і піклується про виховання дітей та юні, а батьки виховують їх для суспільства з державною організацією його життєдіяльності. Причому все більше й більше батьківська відповідальність переноситься на державну, отож відбувається трансформація й перехід одного виду відповідальності в інший [5, с. 158–159]. Зазначена тенденція проте не нівелює безперервності впливів і зусиль у справі формування відповідального покоління з боку обох інстанцій – сім'ї, родини і держави, суспільства. У цій ситуації політична відповідальність має більш розширений часовий простір, аніж батьківська, оскільки сягає далеко в минуле та охоплює широкі світоглядні горизонти майбутнього. На переконання Г. Йонаса, відповідальність має справу з майбутнім, адже щохвилинно люди турбуються про те, яким буде наступний день, що треба ще зробити, які завдання вирішити. Але коли йдеться про відповідальність та майбутнє, то тут уже вирішального значення набувають зовсім інші виміри. Майбутнє усього існуючого стає спільним предметом окремих дій відповідальності, які завжди опікуються найближчим, нагальним. Це – сфера майбутнього передбачення, тоді як багато що залишається непередбачуваним унаслідок численних причин, серед яких основними є невідомі об'єктивні обставини, спонтанність та свобода життя [5, с. 162–165].

Отже, принцип відповідальності, обстоюваний Г. Йонасом, має бути основним моральним імперативом майбутнього і стати для кожного землянина його власною філософією життя. Зasadнича ідея такої філософії – відповідальність зрілого покоління перед майбутніми за наслідки власної діяльності заради збереження життя, природи й людського буття. Досягти такого рівня відповідальності, коли наслідки

кожного вчинку матимуть у свідомості проєкцію на майбутнє, можливо через виховання, перш за все самовідповідальності та вимогливості до себе. Зі свого боку, це впливатиме на свідомий вибір поведінки кожного громадянина і, як наслідок, на його світосприйняття, долю та покликання.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Відповідальність на сучасному етапі розвитку соціогуманітарної науки постає у чотирьох теоретичних вимірах як: а) соціокультурне явище, б) категорія соціогуманітаристики, в) інтегральна особистісна риса та г) принцип життєдіяльності людини і людства загалом.

2. Сутнісно відповідальність пов'язана із особистісною свободою, наполегливістю, обов'язковістю, чесністю, активною життєвою позицією, самостійністю, самоорганізацією, хоча й не зводиться до них, а є синтезом їх психодуховного змісту.

3. Перспективними напрямками подальшого дослідження цієї тематики є науковий аналіз наявних теоретичних концепцій і моделей відповідальності особистості у вітчизняній і зарубіжній психології, а також обґрунтування змісту, функцій, структури і механізмів розвитку відповідальної поведінки людини ХХІ століття.

1. Браун С. Совершенство души : Пер. с англ. – К.: София, 2004. – 352 с.

2. Брокманн М. Теологические размышления по поводу понятия “ответственность” // Вестник гуманитарного института. – Вып. 2. – Владивосток: Издательство ДВГМА, 2001. – 204 с.

3. Виндельбанд В. О свободе воли. – М.: АСТ, 2000. – 208 с.

4. Интернет-ресурсы: свобода или справедливость? Лучшее ответственность!

5. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. – К.: Лібра, 2001. – 400 с.

6. Кузьмина Е.И. Психология свободы: теория и практика. – СПб.: Питер, 2007. – 336 с.

7. Психологія особистості: Словник-довідник / За редакцією П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.

8. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки : Монографія. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – 280 с.

9. Тернопільська В.І. Відповідальність особистості: гуманітарний аспект // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2004. – № 14. – С 47–50.

10. Третяченко В.В., Баранова С.В., Бочонкова Ю.О., Тереніна Л.В. та ін. Психологічна культура особистості в умовах глобалізації світу: Монографія/ За заг. ред. Третяченко В.В. – Луганськ: Світлиця, 2006. – 352 с.

АНОТАЦІЯ

Свечаревська Влада Андріївна.

Відповідальність як предмет психологічного пізнання.

У статті з філософсько-психологічних позицій висвітлюються диференційовані засади відповідальності, що охоплюють релігійну, гносеологічну та етичну її різновиди, а також обґрунтовується зв'язок особистісної свободи, наполегливості та обов'язковості із феноменом відповідальності як вітакультурним явищем, світоглядним принципом та інтегральною особистісною рисою; обстоюється категорійний статус поняття "відповідальність".

Ключові слова: відповідальність, особистість, свобода, наполегливість, відповідальність "перед" і "за", принцип відповідальності.

АННОТАЦІЯ

Свечаревская Влада Андреевна.

Ответственность как предмет психологического познания.

В статье с философско-психологических позиций освещаются дифференцированные основания ответственности, которые охватывают религиозную, гносеологическую и этическую её разновидности, а также обосновывается связь личностной свободы, настойчивости и обязательности с феноменом ответственности как витакультурным явлением, мировоззренческим принципом и интегральной личностной чертой; обославается категориальный статус понятия "ответственность".

Ключевые слова: ответственность, личность, свобода, настойчивость, ответственность "перед" и "за", принцип ответственности.

ANNOTATION

Svecharevska Vlada.

Responsibility as a Subject of Psychological Cognition.

In the article from the philosophical-psychological traditions the differentiated bases of responsibility, which covers religious, epistemology and ethical types of it, are illuminated, the connection of a personality freedom, persistency and obligation with the phenomenon of responsibility as vita-cultural fact, worldview principle and integral personality feature is substantiated; the categorial status of the notion "responsibility" is affirmed.

Надійшла до редакції 3.01.2012.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Розумний М.М.

Ідея і нація в інформаційну епоху. — Харків: Майдан, 2006. — 340 с.

У монографії розглядаються механізми взаємодії суспільних ідей та суспільної дійсності в перехідний період після здобуття Україною незалежності. В центрі уваги автора складні процеси становлення національної ідентичності, формування політичної системи, вироблення стратегії національного розвитку. Історія суспільних ідей в Україні 1991–2004 років дає багатий матеріал для досліджень і узагальнень, значення яких виходить далеко за межі інтересів поточної політики. Становлення української політичної нації в умовах глобалізації, масової некомпетентності та небаченого досі розвитку інформаційних технологій є феноменом, що потребує свого вивчення і осмислення.

У книзі пропонуються оригінальні методологічні підходи до явищ суспільної свідомості, обґрунтовується принцип актуальності (філософія тут-і-тепер) у розв'язанні системних проблем націостановлення, намічено орієнтири й стратегічні завдання в сфері національного самоусвідомлення.